

Dobrobit djece rastavljenih roditelja

Fereža, Tena

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:220887>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Tena Fereža

Dobrobit djece rastavljenih roditelja

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2015.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Dobrobit	1
3. Učinci rastave roditelja na dobrobit djeteta	2
3.1. Kratkoročni efekti	2
3.2. Dugoročni efekti	3
4. Socijalna prilagodba i dobrobit	4
4.1. Utjecaj rastave roditelja na socijalnu prilagodbu i dobrobit	4
4.1.1. Odnos djece s roditeljima nakon rastave roditelja	5
4.1.2. Romantični odnosi	7
4.2. Financijska stabilnost i dobrobit	7
4.3. Utjecaj roditeljske rastave na obrazovanje djece	8
4.4. Psihološka prilagodba i dobrobit	9
4.5. Fizička dobrobit	10
4.6. Ponašajni problemi	10
5. Čimbenici povezani s dobrobiti djeteta nakon rastave roditelja	12
5.1. Čimbenici koji se odnose na dijete	12
5.1.1. Spol djeteta	12
5.1.2. Dob djeteta	14
5.1.3. Temperament djeteta	15
5.2. Čimbenici koji se odnose na roditelje	16
5.2.1. Prilagodba roditelja/skrbnika na rastavu	16
5.2.2. Konflikt među roditeljima	16
5.3. Čimbenici vezani za odnos roditelja i djeteta	17
6. Povećanje razine dobrobiti kod djece rastavljenih roditelja	17
6.1. Smanjivanje stope razvoda	18
6.2. Zajedničko skrbništvo	18
6.3. Alimentacija	18
6.4. Osnažujuće karakteristike djeteta	19
6.5. Društvena potpora	19
7. Zaključak	19
Literatura	21

Dobrobit djece rastavljenih roditelja

Tena Fereža

Sažetak

Cilj ovog rada bio je opisati utjecaj rastave roditelja na dobrobit njihove djece. Prvo se opisuju ti utjecaji koji mogu biti kratkoročni i dugoročni. Zatim se dobrobit rastavljenih roditelja analizira po različitim domenama života pojedinca. Kod socijalnih odnosa naglasak je na odnose s roditeljima i kasnije vlastite romantične odnose i brak djece čiji su roditelji rastavljeni. Nadalje, opisano je kako financijsko stanje utječe na opću dobrobit, ali i kako je povezano s drugim aspektima dobrobiti (npr. utječe i na obrazovanje). Mnoga djeca rastavljenih roditelja pokazuju probleme u ponašanju pa je prikazano zbog čega je to tako i kako se to reflektira na njihovu dobrobit. Zbog stresnih događaja vezanih uz rastavu roditelja, moguća su i pogoršanja u psihološkoj prilagodbi, ali i fizičkoj.

Djeca čiji su roditelji rastavljeni uspoređeni su međusobno prema spolu i dobi – dan je prikaz razlikuju li se djece različite dobi te djevojčice i dječaci u razinama dobrobiti nakon rastave njihovih roditelja. Najveći efekt roditeljske rastave možda se može vidjeti usporedbom djece rastavljenih i nerastavljenih roditelja.

Konačno, nabrojane su stvari zbog kojih je razina dobrobiti djece rastavljenih roditelja niža te u kojim slučajevima se ona može povećati.

Ključne riječi: dobrobit, prilagodba, rastava braka roditelja, djeca rastavljenih roditelja

1. Uvod

Razvod braka u današnje je vrijeme česta pojava, a ima tendenciju porasta bez obzira na prisutnost djece u braku (Kolesarić, Krizmanić i Petz, 1991; prema Martinčić, 2005). Broj rastavljenih brakova u Hrvatskoj neprestano raste – od 138 rastavljenih na 1000 sklopljenih u 1968. g. do 226 rastavljenih na 1000 sklopljenih u 1991. godini (Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2003; prema Martinčić, 2005). Od svih brakova koji završe rastavom, 82 % razvedenih brakova su brakovi s barem jednim djetetom (Kolesarić i sur., 1991; prema Martinčić, 2005). Postotak djece koja ne žive s oba roditelja u porastu je. Društvo, općenito, podrazumijeva da obitelj čine oba roditelja – to je neka vrsta norme. Kada se radi o rastavi dvoje ljudi, reakcije okoline različite su. Neki ljudi nemaju nikakve predrasude prema rastavljenim obiteljima, dok drugi imaju, što mogu prenijeti na svoju djecu. Može doći do vršnjačkog odbacivanja što se može odraziti na djecu rastavljenih roditelja i učiniti im tešku situaciju rastave još težom. Iz tih je razloga, ali i reakcije same djece na rastavu njihovih roditelja, došlo do povećane potrebe za istraživanjima dobiti te djece. Tako bi se moglo intervenirati i pomoći im kako bi što lakše prebrodila tu tešku situaciju.

Dobrobit je kompleksan konstrukt koji se odnosi na optimalno doživljavanje i funkcioniranje. Dobrobit se najčešće mjeri samoizvještajima o zadovoljstvu različitim domenama pojedinčeva života – obrazovanje, socijalni odnosi, financije, fizičko/mentalno zdravlje i dr.

Utjecaji rastave roditelja na dijete mogu biti kratkoročni i dugoročni. Kratkoročni učinci rastave roditelja obuhvaćaju posljedice razvoda koje se jave unutar dvije godine neposredno nakon razvoda. Dugoročni učinci predstavljaju posljedice koje utječu na dijete u kasnijim, njihovim tinejdžerskim ili odraslim godinama.

Mnogi istraživači bavili su se usporedbom razine dobrobiti djece rastavljenih i nerastavljenih roditelja, no rezultati istraživanja dosta su nekonzistentni. Stoga je provedena meta-analiza radova na ovu temu te je uspostavljeno kako djeca rastavljenih roditelja mogu imati nešto nižu razinu dobrobiti nego djeca nerastavljenih roditelja, no utjecaj rastave na njihovu dobrobit je umjeren te ovisi o kontekstu u kojem dijete odrasta (Amato, 1994).

2. Dobrobit

Dobrobit je kombinacija zadovoljstva pojedinca onime čime se svakodnevno bavi i osjećaja vrijednosti zbog svog doprinosa društvu (psihološki aspekt dobrobiti), kvalitete

njegovih veza s bliskim mu osobama (socijalni aspekt dobrobiti), sigurnosti financija (financijski aspekt dobrobiti), dobrog fizičkog zdravlja (fizički aspekt dobrobiti) i sl. Iako su ti elementi univerzalni za sve kulture, vjere i nacionalnosti, ljudi kreću različitim putevima u povećanju vlastite dobrobiti (Rath i Harter, 2010).

Dobrobit ima svoju kognitivnu i emocionalnu komponentu. Kognitivno vrednovanje dobrobiti temelji se na različitim globalnim procjenama – zadovoljstvo životom, ispunjenost, smisao te procjenama zadovoljstva na pojedinim područjima (fizičko zdravlje, posao, brak, obitelj, slobodno vrijeme). Emocionalna komponenta odnosi se na procjenu učestalosti ugodnih emocija (Watson, Clark i Tellegen, 1988; prema Miljković, 2013).

Lykken i Tellegen (1996) došli su do nalaza da su nasljedni faktori, osobnost i demografski faktori povezani s dobrobiti (npr. ugodne emocije su u nekom stupnju nasljedne). Ipak, i učinci nasljednih čimbenika često su pod utjecajem faktora iz okoline – longitudinalne studije pokazale su da je dobrobit osjetljiva na kontekst i životne događaje kao što su nezaposlenost, brak, gubitak voljene osobe, rastava i sl. (Lucas, Clark, Georgellis i Diener, 2003). Životni događaji najviše utječu na dobrobit kada smanjuju ili povećavaju pojedinčevu vjerojatnost postizanja određenih ciljeva. Događaji koji su jako povezani s osobnim ciljevima imaju jači utjecaj na pojedinčevu dobrobit. Iako važni životni događaji imaju jak trenutni utjecaj na pojedinčevu dobrobit, taj se utjecaj smanjuje s vremenom. Ipak, pojedinac se ne mora uvijek u potpunosti oporaviti i vratiti se na svoju početnu razinu dobrobiti (Lucas i sur., 2003; prema Kim-Prieto i sur., 2005).

3. Učinci rastave roditelja na dobrobit djeteta

Rastava roditelja utječe na svu djecu do nekog stupnja, na svako dijete različito, što ovisi o velikom broju faktora djeteta i okoline. Neki efekti rastave ispoljavaju se odmah nakon rastave, a neki se povećavaju tek tijekom prvih par godina nakon rastave i onda opadaju. Neki se čak pojavljuju i puno kasnije.

3.1. Kratkoročni efekti

Kratkoročno djeca pokazuju tjelesne i emocionalne probleme kad im se roditelji razvode. S jedne strane, specifični kratkoročni učinci rastave na dijete najčešće su ljutnja, tuga, depresivnost, impulzivnost, agresija, neposlušnost, percepcija gubitka roditelja, slabija disciplina, lošiji akademski uspjeh, istupanje negativnim ponašanjem, povećana ovisnost o drugima (Wallerstein i Kelly, 1980). S druge strane, u slučajevima u kojem je u obitelji bilo

puno sukoba ili čak nasilja, razvod može predstavljati više olakšanje za djecu nego traumatsko iskustvo. Ipak, kratkoročni učinci su većinom nepovoljni. Rastava roditelja će vrlo vjerojatno prouzročiti krizu kod djeteta, ali prema nekim autorima, ona će se razriješiti u prvih šest do dvanaest mjeseci ili unutar dvije godine nakon razvoda (Kelly, 1988; prema Lauer i Lauer, 1994).

3.2. Dugoročni efekti

Istraživači su zaključili kako rastava roditelja može imati zamjetne posljedice za djetetovu dugoročnu dobrobit. Neki od njih su vjerojatnost nižeg stupnja obrazovanja, siromaštva, mogućnost pojave antisocijalnih ponašanja ili ponašajnih problema, korištenje opojnih sredstava, tinejdžerska trudnoća, vlastita rastava braka i sl. (Fagan i Churchill, 2012). Longitudinalna istraživanja upućuju na nastavak nepovoljnih učinaka i nakon dvogodišnje krize kod manjeg broja djece i adolescenata. Dugoročne posljedice povezane su više s dječjim stupnjem razvoja, spolom, temperamentom, kapacitetima suočavanja i društvenom potporom, ali i samim procesom razvoda ili sklapanja novog braka (Amato i Keith, 1991).

Wallerstein (1985; prema Dunne i Hendrick, 1994) je kroz svoje longitudinalno istraživanje, u trajanju od 15 godina, došla do sljedećih nalaza o (sada odraslim) sudionicima:

1. Dominantan osjećaj tuge zbog roditeljske rastave još uvijek postoji;
2. Sami sudionici izjavljivali su: " Život bi mi bio sretniji da se moji roditelji nisu rastali.", "Rastava je bila bolje rješenje za njih, ali ne i za mene, izgubio sam svoju obitelj." i sl.;
3. Ti su sudionici izvještavali o lošijem fizičkom zdravlju nego djeca iz cjelovitih obitelji.
4. Emocionalno, izvijestili su o stalnim strahovima od izdaje, gubitka, anksioznost, smanjenje u psihološkoj dobrobiti i depresiju u ranoj odrasloj dobi;
5. Smanjenje mogućnosti razvijanja stabilnih romantičnih veza i prijateljstava, ranije upuštanje u seksualne odnose, probleme u ponašanju, vlastiti razvod braka, lošiji socioekonomski status.

Iako roditeljska rastava može imati štetne učinke na život djece sve do njihove odrasle dobi, postoji širok spektar raznolikosti reakcija te djece na stresne događaje iz djetinjstva. U većini istraživanja, većina djece rastavljenih roditelja pokazuje dobru psihosocijalnu prilagodbu (Amato, 2001).

4. Socijalna prilagodba i dobrobit

Svaka osoba, pa tako i dijete ima potrebu za ljubavlju, sigurnošću, pripadanjem, stabilnošću, učenjem i druženjem s vršnjacima. Za dijete, to zadovoljenje potreba najvažnije je u obitelji. No, tijekom djetetova odrastanja, ono se suočava s nekim nepredviđenim i teškim događajima zbog kojih mu se život ne čini više toliko stabilnim.

Razvod roditelja jedan je od najstresnijih iskustava za djecu koje izaziva intenzivne emocionalne reakcije i pred njih stavlja zahtjeve za prilagodbu novim uvjetima života.

Neki roditelji, unatoč vlastitim emocionalnim reakcijama tijekom razvoda, imaju kapaciteta i nalaze načina djetetu pružiti potrebnu podršku. Nažalost, neki od njih se i sami teško suočavaju s činjenicom razvoda braka, ne preuzimaju odgovornost za odnos s djetetom i bivšim partnerom, čime razvod braka za djecu postaje još teže i zahtjevnije iskustvo.

Brojna istraživanja pokazala su da se razina dobrobiti djeteta može smanjiti zbog rastave njegovih roditelja. Ono može imati teškoća i niže procjene na različitim mjerama dobrobiti - na mjerama socijalnih odnosa, financijskog stanja, školskog postignuća, ponašanja, psihološke prilagodbe pa i na fizičkim mjerama (Amato i Keith, 1991., prema Amato, 2000).

Kako bi usporedili razine dobrobiti djece rastavljenih i nerastavljenih roditelja, 1991. godine Amato i Keith su meta analizom 92 studije, koje su uključivale 13 000 djece, utvrdili da djeca rastavljenih roditelja, u prosjeku, doživljavaju više problema i imaju nešto nižu razinu dobrobiti nego djeca iz dvoroditeljskih obitelji. Ti problemi uključuju lošiji akademski uspjeh, više ponašajnih problema, lošiju psihološku prilagodbu, negativniju sliku o sebi i više društvenih poteškoća te problematičnije veze s roditeljima (Amato, 1994). Važno je naglasiti da ne doživljavaju sva djeca jednak raspon i intenzitet problema.

4.1. Utjecaj rastave roditelja na socijalnu prilagodbu i dobrobit

Pojam socijalne prilagodbe obično podrazumijeva odnose s drugom djecom i odraslima koji nisu članovi obitelji. Smatra se da je dijete socijalno prilagođeno nakon razvoda ako nisu zapažene promjene u ponašanju prema vršnjacima i odraslima i ako djeca ne pokazuju društveno neprihvatljivo ponašanje (Čudina, Obradović i Obradović, 2006).

U analizi trinaest studija koje su uspoređivale djecu rastavljenih i nerastavljenih roditelja s obzirom na socijalno ponašanje u djetinjstvu, Pryor i Rodgers (2001) ustanovili su da niti u jednoj studiji djeca rastavljenih roditelja nemaju bolje ishode nego djeca

nerastavljenih roditelja – u jednom primjeru 15% djece rastavljenih roditelja pokazuje sramežljivo ponašanje u dobi od 5 godina u usporedbi s 10.3% djece nerastavljenih roditelja. Rezultati drugih istraživanja pokazuju da je rizik za lošiju društvenu prilagodbu dva puta veći kod djece čiji su roditelji rastavljeni, ona pokazuju povećane probleme u društvenim i bliskim vezama te se češće sprijateljuju s antisocijalnim vršnjacima (Amato, 2000). Također, rezultati su pokazali da je strah od vršnjačkog odbacivanja dva puta veći kod mladih adolescenata čiji su roditelji rastavljeni. Neki istraživači došli su do nalaza da djeca rastavljenih roditelja koja imaju problema prilagodbe ne nauče ključne socijalne vještine kod kuće, kao što su surađivanje, pregovaranje i kompromis koji su ključni za stvaranje odnosa s drugim ljudima (Hawkins i Fackrell, 2009). Razina njihove dobrobiti je smanjena jer su im socijalni odnosi oštećeni na nekoliko načina – imaju manje prijatelja te samim time pate zbog manjka vršnjačke potpore (Breen i Crosbie-Burnett, 1993).

4.1.1. Odnos djece s roditeljima nakon rastave roditelja

Rastava braka roditelja dovodi i do njihovih promijenjenih odnosa s djecom, koji najčešće ne idu u prilog djetetovoj dobrobiti. Amato (1994) je primijetio da neka djeca koja "izgube" roditelja razvodom mogu doživjeti ozbiljne probleme slične kao i djeca koja su izgubila roditelja zbog njegove smrti.

Sukladno tome, mnogo studija pokazalo je da je prisutnost roditelja važan dio djetetova razvoja i opće dobrobiti. Iako djetetova veza s jednim ili s oba roditelja može biti ugrožena nakon rastave, većina istraživača pretpostavlja da je bilo kakav kontakt s odsutnim roditeljem bolji nego da on uopće ne postoji. Pozitivni odnosi s oba roditelja nakon rastave doprinose dobrobiti djeteta.

Ne mora biti pravilo, ali velik broj djece rastavljenih roditelja prima manje emocionalne podrške, financijske i praktične pomoći od svojih roditelja. U tim situacijama često se uočava smanjenje govorne stimulacije, bliskosti, razvijanja socijalne zrelosti i topline usmjerene prema djetetu, a vidljiv je porast i u fizičkom kažnjavanju. Razvod može smanjiti povjerenje djece u svoje roditelje dok smanjenje prisnosti između roditelja i djeteta utječe na psihološku dobrobit djeteta (Fagan i Churchill, 2012).

Odnos djeteta s roditeljima nakon rastave važan je za budućnost djeteta. Rezultati Amatoa i Sobolewskija pokazali su da roditeljska rastava povećava vjerojatnost da dijete ne bude blisko ni s jednim roditeljem kad odraste, ili da dijete bude povezano samo s jednim roditeljem; da djeca imaju najviše razine dobrobiti kada odrastaju s oba, nerastavljena roditelja koji nisu u konfliktu te kada su bliski s oba roditelja (Sobolewski i Amato, 2007).

Također, određen broj odrasle djece rastavljenih roditelja opisuje svoje odnose s roditeljima manje pozitivno i manje si međusobno pomažu nego djeca nerastavljenih roditelja (Amato i Booth, 1991; prema Amato i Sobolewski, 2001).

Razvod roditelja može smanjiti povjerenje djeteta u majku ako se razvod dogodi do djetetove četvrte godine. Rastavljene majke mogu biti manje bliske sa svojom djecom, imati nekvalitetniju komunikaciju s njima i disciplinirati ih strožije i nedosljedno, pogotovo tijekom prve godine nakon rastave. To se može objasniti višom razinom stresa u majki nakon razvoda – postoji mogućnost većeg broja svađa ili, za dijete neočekivanih i nerazumljivih, verbalnih ispada od strane majke. Također, nedosljedna disciplina (npr. nekažnjavanje u jednoj situaciji, i kasnije kažnjavanje u sličnoj) može se objasniti htijenjem majke da poštedi dijete u pojedinim situacijama kako bi "ublažila" loše osjećaje koje dijete ima nakon rastave roditelja. Djetetov odnos s ocem najčešće je lošiji nego onaj s majkom; život u odvojenim domaćinstvima, komplicirani dogovori oko viđanja djeteta i dr. dovode do odnosa s djetetom koji je više rekreacijskog tipa, zbog čega je očevima i djeci teže održati obostrano zadovoljavajuć odnos. To objašnjenje podržavaju i nalazi da 70% djece nerastavljenih roditelja izvještava o bliskosti s ocem, a samo manje od jedne trećine djece rastavljenih roditelja izvještava o istoj. Taj nalaz podržava druga istraživanja koja su iznijela podatke o visokoj proporciji neuključenih ili totalno odsutnih roditelja nakon rastave. Rezultati jednog istraživanja pokazali su da adolescenti iz rastavljenih obitelji percipiraju svoje očeve kao manje brižne, dok do rane odrasle dobi jedna trećina te djece sumnja da su ih očevi uopće i voljeli (Portnoy, 2007). Ti nalazi se, dakako, ne mogu generalizirati, ali vrijede za uzorak u tom istraživanju.

Većina djece čiji su roditelji rastavljeni želi održati kontakt s oba roditelja, a ostvarivanje odnosa s odsutnim roditeljem pogodno je za dobrobit djeteta (Lamb, Sternberg i Thompson, 1997). S obzirom da je najčešće odsutni roditelj otac, istraživače je zanimala dobrobit one djece koja su ostala u kontaktu s ocem. Djeca koja se osjećaju bliskima ocu češće imaju više razine dobrobiti u usporedbi s djecom koja nemaju kontakt s ocem (Fagan i Churchill, 2012). Dječaci koji su bliski s ocem imaju pozitivnije stavove o intimnosti i vlastitom braku nego oni dječaci koji nisu bliski sa svojim ocem, što posljedično vodi ka višoj razini dobrobiti tih dječaka (Sharon, Risch, Jodl i Eccles, 2004).

Ipak, postoje i istraživanja koja ne pokazuju pad razine dobrobiti kod djece koja nemaju kontakt s odsutnim roditeljem. Spruijt i Iedema (1998) došli su do nalaza da razina fizičke, psihološke i socijalne dobrobiti djece koja nemaju kontakt s odsutnim roditeljem nije niža od razine dobrobiti djece koja nastavljaju imati kontakt s odsutnim roditeljem. Ovakvi se

nalazi možda mogu pripisati mirnijoj situaciji koju ta djeca doživljavaju nakon što je konfliktom odnosu među roditeljima došao kraj.

4.1.2. Romantični odnosi

Postojana, podržavajuća romantična veza jedan je od najsnažnijih prediktora dobrobiti, a ima i značajan pozitivan efekt na dobrobit (Kahneman, Diener i Schwartz, 2003). Roditeljska rastava može nepovoljno utjecati i na kasnije romantične odnose njihove djece, a ako se to dogodi, onda i smanjiti razinu njihove dobrobiti. Osobe čiji su se roditelji rastali izvještavaju o manje zadovoljstva romantičnim vezama u odrasloj dobi nego odrasli ljudi čiji se roditelji nisu rastali. Djeca rastavljenih roditelja često se boje odbijanja i tada njihov manjak pouzdanja u partnera koči produbljivanje te veze – smatraju kako se vezama treba prilaziti s oprezom te su opterećeni nevjerom partnera (Weigel, 2007).

Nalazi istraživanja ove tematike upućuju na to da djeca koja prožive roditeljsku rastavu imaju veći rizik od vlastite rastave jednom kad se oni vjenčaju. Rezultati jednog istraživanja pokazuju da brakovi u kojima bar jedan supružnik dolazi iz rastavljene obitelji imaju dva puta veću vjerojatnost da se raspadnu nego brakovi ljudi koji dolaze iz nerastavljenih obitelji (Hawkins i Fackrell, 2009). Prema nekim istraživačima, razlozi tome su što osobe odrasle u rastavljenoj obitelji imaju pozitivnije stavove prema razvodu, a negativnije prema braku što dovodi do smanjene predanosti romantičnoj vezi (Cunningham i Thornton, 2005).

S obzirom da istraživanja generalno pokazuju da su vjenčani ljudi sretniji, da imaju višu razinu dobrobiti (Aseltine i Kessler, 1993, prema Amato i Sobolewski, 2001), može se pretpostaviti da će neka djeca rastavljenih roditelja, zbog posljedica iskustva rastave roditelja, imati manju razinu dobrobiti od one čiji se roditelji nisu rastali.

4.2. Financijska stabilnost i dobrobit

Prihodi su važni za dobrobit pojedinca jer mu omogućuju pristup resursima važnima za život, ali pružaju i mogućnost za ispunjenje nekih vlastitih želja te ostvarivanje potencijala koji dovode do zadovoljstva.

Ovisno kojim mjerama se rade usporedbe, prihodi koreliraju umjereno s dobrobiti. Općenito, veze između prihoda i dobrobiti snažnije su za osobe s lošijim ekonomskim

statusom – što je on niži, niže su i razine dobrobiti. Financijski status utječe na gotovo sve aspekte dobrobiti (Frey i Stutzer, 2002; prema Lucas, Clark, Georgellis i Diener, 2003).

Ekonomske poteškoće nakon rastave roditelja su, uz roditeljski konflikt, glavni razlozi nepovoljnije prilagodbe djece nakon rastave roditelja (Emery, 1999; prema Amato, 2001). Financijske tegobe povećavaju rizik za razvijanje psiholoških i ponašajnih problema kod djece rastavljenih roditelja te nepovoljno utječu na njihovu prehranu i zdravlje. Tako su i ti aspekti dobrobiti znatno ugroženi. Ipak, financijske poteškoće najviše se odražavaju na obrazovanje djeteta - roditelj/skrbnik s financijskim poteškoćama teže će opremiti dijete knjigama, edukacijskim pomagalima i sl. (Amato, 1994). Lošiji financijski status nakon rastave roditelja može uzrokovati seljenje u siromašnija susjedstva te pohađanje "slabijih" škola.

Za razliku od umjerenih značajnih povezanosti aspekata dobrobiti i financijskog stanja dobivenim istraživanjima na Zapadu, istraživanjima u Kini pokazalo se da je obiteljski prihod u visokoj značajnoj korelaciji s djetetovom akademskom izvedbom i dobrobiti. Rastavljene obitelji imale su značajno niže prihode nego dvoroditeljske i njihova djeca su izvještavala o nižoj razini dobrobiti nego ona iz dvoroditeljskih obitelji (Xu, Zhang i Xia, 2007).

Lošiji financijski status uzrokovan roditeljskom rastavom može pokrenuti niz različitih problema za dijete što snižava razinu dobrobiti. Kada dijete nema uvjete za školovanje, manja je vjerojatnost da će steći visoko obrazovanje. To utječe i na njihovu budućnost – povećava se i vjerojatnost lošijih ekonomskih prilika tog djeteta i u odrasloj dobi (Fagan i Churchill, 2012).

4.3. Utjecaj roditeljske rastave na obrazovanje djece rastavljenih roditelja

Još jedno područje koje može biti pod rizikom kao rezultat rastave roditelja je obrazovanje. Prema nekim istraživanjima, djeca rastavljenih roditelja mogu imati slabiji uspjeh u školi i manje akademskog uspjeha nego djeca iz dvoroditeljskih obitelji. Kod velikog broja osnovnoškolske djece koja dožive rastavu svojih roditelja vrlo se brzo uočava pogoršavanje uspjeha u školi, u odnosu na njihove vršnjake iz cjelovitih obitelji (Potter, 2010). Iako te poteškoće mogu biti samo privremene, neki trendovi u podacima skreću pažnju na određene rizike. Naime, 16% djece koja odustaju od srednje škole dolaze iz rastavljenih obitelji, dok je 9% djece iz nerastavljenih obitelji. Jedno istraživanje je pokazalo da oko 10 % djece čiji su roditelji rastavljeni ide na fakultet i imaju oko 30% manju vjerojatnost da će ga završiti u usporedbi s djecom nerastavljenih roditelja. Neka od njih

izvijestila su da si ne postavljaju kao cilj odlazak na fakultet jer smatraju da ih roditelji neće moći financijski poduprijeti (Hawkins i Fackrell, 2009). Kako god, svako dijete drugačije reagira na rastavu roditelja – mnoga djeca ne doživljavaju teškoće u akademskoj izvedbi.

U Kini, u kojoj je akademska izvedba vrlo važna, istraživači su došli do nalaza da je samoprocjena dobrobiti kineske djece mladeži snažno povezana s njihovom akademskom izvedbom. Uz individualne, obiteljske, školske i društvene faktore, akademsko postignuće snažan je prediktor dobrobiti djece rastavljenih roditelja. U kineskom uzorku djece rastavljenih roditelja ustanovljeno je kako se ova djeca često suočavaju se sa stresom roditeljske rastave i društvenim predrasudama tako što naporno rade kako bi poboljšali svoju akademsku izvedbu i kako ne bi bili izolirani od vršnjaka. To, posljedično, povećava i njihovu razinu dobrobiti (Xu, Zhang i Xia, 2007).

4.4. Psihološka prilagodba i dobrobit

Odrastanje djece je teže kada su roditelji rastavljeni, u terminima psiholoških simptoma ili barem u stupnju subjektivnog stresa (Portnoy, 2007). Rastava roditelja praćena je kratkoročnim psihološkim reakcijama djece koja su slična onima koja proizlaze iz traumatičnih iskustava. Unosi razdor u psihološku stabilnost mnoge djece – jedna je studija pokazala da se roditeljska rastava svrstava kao treći najstresniji životni događaj na listi 125 životnih događaja (Amato i Sobolewski, 2001). Psihološki efekti rastave roditelja često su trajni, a neki istraživači govore da ta djeca imaju više emocionalnih problema i negativnih osjećaja te nižu razinu psihološke dobrobiti nego djeca roditelja koji nisu rastavljeni (Fagan i Churchill, 2012).

Psihološki, nagli odlazak jednog roditelja može utjecati na djetetov osjećaj sigurnosti i kontrole okoline. Ponašajne manifestacije psiholoških reakcija na rastavu roditelja najčešće su anksioznost, zbunjenost, socijalno povlačenje, iritabilnost i frustracija (Wallerstein i Blakeslee, 2003). Berg i Kurdek (1987; prema Fagan i Churchill, 2012) navode još i tugu, srdžbu, samoću, depresivnost, niže zadovoljstvo životom, niže samopouzdanje i samopoštovanje te osjećaj odbacivanja. Povećana je incidencija nekoliko problema mentalnog zdravlja u djece – depresija, agresivni, impulzivni ispadi, hiperaktivno ponašanje, poremećaji raspoloženja, bipolarni poremećaj tipa I i PTSP (Afifi, Boman, Fleisher i Sareen, 2009). No, uočeno je kako su ponekad psihološki problemi nakon rastave manje ozbiljni za onu djecu koja su prije rastave živjela u visokokonfliktnim obiteljima - kada dijete više ne prisustvuje

ekstremno konfliktnom odnosu svojih roditelja, njegova dobrobit se može poboljšati (Amato i Sobolewski, 2001).

Ipak, pored kratkoročnih promjena u psihološkoj dobrobiti djeteta, važno je pratiti i moguće dugoročne promjene. Longitudinalna studija Cherlina i sur. (1998) iznijela je rezultate da rastava braka roditelja rezultira nižim razinama psihološke dobrobiti djece čak i kad ona odrastu. Depresivni simptomi često se, ali ne uvijek, povećavaju tijekom adolescencije i smanjuju u kasnoj adolescenciji do rane odrasle dobi, posebno za ženski spol.

4.5. Fizička dobrobit

S obzirom na stres zbog rastave roditelja, nije iznenađujuće da neka djeca rastavljenih roditelja mogu doživljavati više fizičkih zdravstvenih problema. Neki rezultati spominju čak 50% veću vjerojatnost toga nego kod ostale djece. Zbog povećanog stresa, anksioznosti i emocionalne nesigurnosti, ta djeca imaju veću vjerojatnost za ozljede, astmu i glavobolje nego djeca iz dvoroditeljskih obitelji (Angel i Worobey, 1988). Također, mogu biti pod povećanim rizikom od raka aerodigestivnog trakta, jednjaka, anusa, gušterače, pluća i vrata maternice; dijelom se ovi rizici mogu povezati s psihofiziološkim reakcijama na stresni događaj, a dijelom možda i sa određenim rizičnim ponašanjima koja su kod njih također češća - rizična seksualna ponašanja, pušenje i dr. (Fagan i Churchill, 2012).

Fizička dobrobit kod djece rastavljenih roditelja može biti ugrožena i zbog fizičkog zlostavljanja u obitelji, koje se često prvi put događa nakon rastave (Brown, Frederico, Hewitt i Sheehan. 2001).

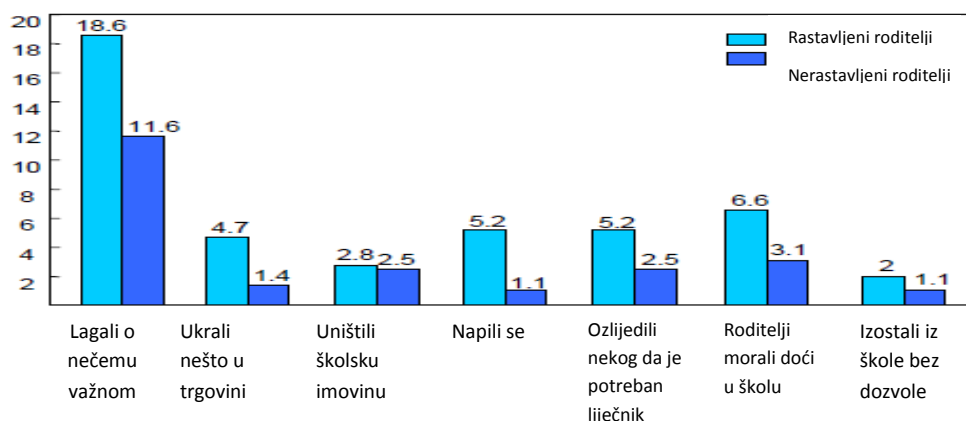
4.6. Dobrobit djece rastavljenih roditelja s obzirom na ponašajne probleme

Prema nalazima nekih istraživanja (npr. Amato, 1987), djeca koja kradu, tuku se i sl. češće dolaze iz rastavljenih obitelji nego djeca koja ne pokazuju probleme u ponašanju (Amato, 1987). Dječaci čiji su se roditelji rastali kad su oni bili u osnovnoj školi mogu razviti probleme u godinama nakon rastave. Oni su često u porastu odmah nakon rastave, ali se smanjuju u godinama nakon rastave.

Ponašajni problemi djece različitih obiteljskih struktura

Broj incidenata tijekom mjerеног vremena

Nacionalno longitudinalno istraživanje mladeži, 1996

Slika 1. Prikaz frekvencija ponašajnih problema djece različitih obiteljskih struktura (Fagan i Churchill, 2012).

Roditeljska rastava može predviđati neka ponašanja kod djece kao što su pušenje duhana, konzumacija alkohola i pretjerano opijanje, pušenje marihuane te korištenje drugih droga (Fagan i Churchill, 2012). Takva ponašanja ugrožavaju i fizičku dobrobit, ali i socijalnu i psihološku.

Rastava roditelja može dovesti i do mijenjanja stavova o spolnim odnosima u pozitivnije, a samim time i do slobodnijeg seksualnog ponašanja, kao i ranije uključivanje u isto (Whitbeck, Simons i Kao, 1994). Slobodnije seksualno ponašanje može donijeti neželjene posljedice s kojima se mlada osoba teško može učinkovito nositi, a pogotovo u obiteljima rastavljenih roditelja, nema potrebnu pomoć i podršku. To može dovesti do slabljenja bliskih odnosa s drugim ljudima, uključenosti u rizične aktivnosti, što sve na kraju dovodi do smanjene dobrobiti.

Ellis i sur. (2003) u svom su istraživanju dobili rezultate kako se djeca rastavljenih roditelja ranije upuštaju u seksualne odnose nego djeca iz cjelovitih obitelji. Također, uzorak djevojki iz rastavljenih obitelji naveo je češće upuštanje u rizična seksualna ponašanja, češće spolne odnose i više seksualnih partnera. Njihovi rezultati su pokazali da što je kći mlađa u doba rastave roditelja te što ranije otac napusti dom, to je veći rizik tinejdžerske trudnoće njegove kćeri. U istraživanju Spruijta i Duindama (2005) roditeljska je rastava bila povezana s ranijim upuštanjem u seksualni odnos i rizikom od spolno prenosivih bolesti za dječake iz tog uzorka. Također, oni su izvijestili o više romantičnih veza i seksualnih partnerica nego sinovi

iz cjelovitih obitelji. Neki istraživači daju moguća objašnjenja neželjenih posljedica ranijeg upuštanja u seksualne odnose - rastavljeni roditelji manje učinkovito nadziru svoju djecu, ne uče djecu samokontroli jednako dobro kao cjelovite obitelji, a i mnogo djece se udaljuje od roditelja nakon rastave (Anda i sur., 2002).

5. Čimbenici povezani s dobrobiti djeteta nakon rastave roditelja

Način na koji će dijete doživjeti rastavu svojih roditelja te način na koji će se suočiti s njome, ovisi o raznim faktorima koji se, okvirno, mogu podijeliti na one koji se odnose na samo dijete, na roditelje i njihov međusobni odnos. Svako dijete živi u različitom životnom okruženju od drugog djeteta, okruženo različitim ljudima u različitim situacijama, posjeduje sklonosti i osobnost koja ga razlikuje od ostale djece što sve utječe na način na koji se ono prilagođava situacijama, pa tako i rastavi roditelja.

5.1. Čimbenici koji se odnose na dijete

Kada dođe do rastave roditelja, ne reagira svako dijete na isti način. Kod jednog djeteta reakcije mogu biti burnije i rastava može više utjecati na njegovu dobrobit, dok na drugo dijete ne mora utjecati tolikim intenzitetom. Kako će rastava roditelja utjecati na dijete ovisi o čimbenicima kao što su spol, dob te temperament djeteta.

5.1.1. Spol djeteta

Što se tiče spola, žene i muškarci imaju slične razine dobrobiti, ali taj se obrazac mijenja s godinama i tijekom vremena. Mnogi istraživači nastojali su istražiti razlike u dobrobiti muške i ženske djece nakon rastave njihovih roditelja (Amato, 1994).

Rezultati nekoliko ranih istraživanja pokazali su da dječaci, sinovi rastavljenih roditelja imaju više problema u prilagodbi te nižu razinu dobrobiti nakon rastave roditelja nego djevojčice. Neka od suvremenijih istraživanja nisu uspjela naći značajnu razliku u spolu u dječjim reakcijama na rastavu roditelja, dok su neke studije pokazale da djevojčice imaju više problema prilagodbe nego dječaci. Tu nekonzistentnost rezultata pokušali su razjasniti Amato i Keith (1991; prema Amato, 1994) meta-analizom. Otkrivena je jedna velika razlika među spolovima; procijenjeni negativni učinci rastave na društvenu prilagodbu (mjere popularnosti, usamljenost i kooperativnost) jači su za dječake nego za djevojčice. U drugim područjima kao što su akademski uspjeh ili psihološka prilagodba nema izražene razlike između dječaka i djevojčica.

Amato i Keith (1991; prema Amato, 1994) napravili su i meta-analizu odraslih osoba čiji su se roditelji rastali dok su oni bili djeca. Ona je također pokazala minimalne razlike u različitim procjenama dobrobiti među spolovima, s jednom iznimkom; iako i muškarci i žene iz rastavljenih obitelji u uzorku imaju niži stupanj obrazovanja od osoba iz uzorka čiji se roditelji nisu rastali, ta razlika veća je kod žena nego kod muškaraca (Amato, 1994)

Jednim istraživanjem, nakon spomenute meta-analize, dobiveno je da se dvije godine nakon rastave roditelja djevojčice popravljaju na socijalnom, emocionalnom i obrazovnom aspektu dobrobiti, dok se dječaci pogoršavaju (Brown i Portes, 2006). U studiji StØrksena, Røysamba, Holmena i Tambsa (2006) djevojčice izvještavaju o trajnim simptomima anksioznosti i depresije koji su povezani s roditeljskom rastavom češće nego što to čine dječaci.

Objašnjenja ranih istraživanja čiji nalazi govore da dječaci imaju nižu razinu dobrobiti su ta da dječaci obično nakon rastave roditelja ostaju živjeti s majkom – razlika u razini dobrobiti između dječaka i djevojčica objašnjena je "gubitkom" kontakta s roditeljem istog spola. Također, smatralo se da su dječaci, u usporedbi s djevojčicama više izloženi konfliktima roditelja, primaju manje društvene podrške jer se misli da su snažniji od djevojčica. Također, oni se ponekad mogu naći "na meti" svojih majki jer slične na očeve. Moguće objašnjenje je da, u situacijama ljutnje, sinovi potaknu negativne emocije kod majki jer ih zbog sličnosti u fizičkom izgledu podsjetite na loša iskustva s njihovim ocem.

Neka otvorena pitanja vezana su za rezultate dobivene meta-analizom, o tome da postoji razlika među spolovima u društvenoj prilagodbi nakon roditeljske rastave. Smatra se da je možda tako jer djevojčice imaju razvijenije socijalne vještine nego dječaci i to ih može činiti manje podložnima utjecajima rastave roditelja. Također, povećana agresivnost dječaka rastavljenih roditelja može učiniti njihove društvene odnose problematičnima, bar kratkoročno. Također, nije sasvim jasan nalaz kasnije meta-analize kojom je dobiveno da odrasle žene čiji su roditelji rastavljeni imaju niži stupanj obrazovanja nego odrasli muškarci iz rastavljenih obitelji. Jedna mogućnost je da očevi s kojim dijete ne živi radije financiraju svoje sinove nego kćeri (Amato, 1994).

Generalno, dobrobit i dječaka i djevojčica vjerojatno je podjednako ugrožena roditeljskom rastavom, samo što dječaci to više pokazuju kroz eksternalizirana ponašanja (agresija, delikvencija), a djevojčice kroz internalizirana ponašanja (anksioznost, depresija).

5.1.2. Dob djeteta

Mnoga istraživanja ukazuju na važnost dobi djeteta u vrijeme rastave njegovih roditelja na njegovu dobrobit. Wallerstein (1985; prema Zill, Morrison i Coiro, 1993) je svojim rezultatima došla do zaključka da je prvotni odgovor na razvod roditelja nepovoljniji kod mlađe djece, ali u kasnijim godinama, oni su bolje prilagođeni nego djeca koja su doživjela roditeljsku rastavu u nešto starijoj dobi. Slično, Amato (1987; prema Zill, Morrison i Coiro, 1993) je pronašao da većina djece koja su bila jako mala u vrijeme roditeljske rastave izvještavaju da nisu bila pod snažnim utjecajem razvoda. Moguće objašnjenje je zaključak Wallersteinove (1985) - ona djeca koja su jako mala pri roditeljskoj rastavi bit će manje zaokupljena time u godinama koje dolaze nego starija djeca.

Demo i Acock (1988; prema Zill, Morrison i Coiro, 1993) smatraju kako se mlađa djeca susreću s problemima kao što su osobna prilagodba i odnosi s vršnjacima, dok adolescenti imaju problema sa seksualnim odnosima i antisocijalnim ponašanjem. Zbog toga što su mlađa djeca u ranijoj fazi stvaranja prijateljstva i razvijanja svoje osobnosti, u toj dobi im je važnije kako ih vršnjaci doživljavaju. Ako u tim područjima imaju problema ili se osjećaju odbačenima, to može imati nepovoljan učinak na njihovu dobrobit. Isto tako, adolescenti često znaju osjećati pritisak od strane vršnjaka da što prije postanu seksualno aktivni ili da čine stvari kako bi se sviđjeli ostatku grupe (npr. pušenje cigareta, alkohol) i to ih može odvesti u određena nepoželjna ponašanja.

Landerkin i Clarke (1990; prema Zill, Morrison i Coiro, 1993) opisali su kako razina dječjeg razvoja utječe na njihove reakcije na razvod roditelja. Primarna reakcija među dojenčadi može biti regresija u razvoju (spavanju, jedenju, jeziku...). Za djecu predškolske dobi, teškoće se mogu pojaviti u socijalnim vezama te se može javiti separacijska anksioznost. Djeca osnovnoškolske dobi kognitivno su zrelija i mogu točnije shvatiti značenje rastave. Ipak, njihovo razumijevanje o tome što rastava podrazumijeva može ih dovesti do žaljenja zbog gubitka obitelji kakva je bila prije i osjećaja tuge i depresije. Neka djeca vide rastavu kao odbacivanje njih samih od strane roditelja. Ipak, zbog toga što s rastom djeteta egocentričnost opada, oni krivnju prebacuju drugdje, obično na roditelja. Zbog toga, starija djeca u ovoj dobnoj skupini mogu osjećati bijes prema jednom, ponekad i prema oba, roditelja. Adolescenti su više orijentirani prema vršnjacima, a manje ovisni o obitelji nego mlađa djeca. Iz tog razloga, na njih manje direktno utječe rastava roditelja. Ipak, oni svejedno mogu osjećati stupanj ljutnje prema jednom ili oba roditelja. Oni su zabrinuti i za svoje osobne intimne veze. Rastava njihovih roditelja može ih navesti da preispituju svoju vlastitu

moćnost održavanja dugoročnih veza s partnerom. Mogu imati problema u stvaranju svog identiteta odrasle osobe, pokazivati srdžbu prema drugima, ali i sebi i te se žaliti na tjelesne tegobe (Landerkin i Clarke, 1990; prema Zill, Morrison i Coiro, 1993).

Navedeni nalazi mogu se ukratko sažeti kroz zaključak da je dobrobit djece svih dobi pod utjecajem razvoda roditelja, iako se priroda njihovih reakcija razlikuje.

5.1.3. Temperament djeteta

Temperament se općenito definira kao fiziološki temelj za komponente ličnosti kao što su afektivno uzbuđenje, izražavanje i regulacija (Goldsmith i sur., 1987; prema Lengua i sur., 2000.) Također, temperament se odnosi na one aspekte pojedinčeve ličnosti kao što su introverzija ili ekstraverzija, koji se često smatraju urođenima prije nego naučenima (Kagan, 2005). Djeca koja reagiraju na okolinu neugodnim emocijama ili koja su impulzivna mogu češće biti podložna negativnom roditeljskom ponašanju. Takva djeca mogu doživjeti povišene razine neugodnog afekta, biti osjetljiviji na negativne znakove od roditelja ili biti manje učinkoviti u samoregulaciji, a kada se to javlja skupa s odbacivanjem ili nedosljednom disciplinom od strane roditelja, kod djece se može povećati vjerojatnost problema u prilagodbi. S druge strane, djeca koja općenito zadržavaju pozitivne afektivne odgovore na okolinu mogu biti zaštićena od negativnih utjecaja tih roditeljskih ponašanja. Tako zadržavaju pozitivne osjećaje o sebi i svojoj okolini bez obzira na negativna ili nepredviđena iskustva.

Razvod povećava vjerojatnost negativnog odnosa roditelja i djeteta i prilagodbenih problema djeteta nakon rastave roditelja, a temperament se pokazao kao prediktor prilagodbe djece na rastavu roditelja.

Kurdek (1988; prema Lengua i sur., 2000) izvijestio je da je emocionalni intenzitet u korelaciji s internaliziranim problemima čitavu godinu dana nakon rastave, a raspon pažnje djeteta u korelaciji je s kasnijim eksternaliziranim problemima. Hetherington (1989; prema Lengua i sur., 2000) je pronašla da temperament predviđa poslijerazvodne ponašajne probleme kod djece. Rezultati istraživanja Lenguaa i sur. (2000) pokazali su da nedosljedna disciplina ima jači utjecaj na ponašajne probleme djece koja imaju visoku razinu impulzivnosti nego na djecu koja imaju visoke razine pozitivne emocionalnosti.

Objašnjenja efekta temperamenta na dobrobit su da on može ovisiti o majčinoj osobnosti i stresu, kao samo jednoj od varijabli. Lengua i sur. (2000) smatraju kako u uvjetima visokog stresa ili majčine nestabilne osobnosti, majke reagiraju nepovoljnije prema djeci s teškim temperamentom. Kod majki koje doživljavaju nižu razinu stresa nakon rastave

nema razlike u njihovom odgovoru na ponašanje djece s teškim ili lakim temperamentom, iako djeca s teškim temperamentom pokazuju više averzivnih ponašanja. Također, temperament može djelovati i kao dijateza (dispozicija), predisponirajući da pojedinac razvije prilagodbene probleme u slučaju postojanja stresa (Lengua i sur., 2000).

5.2. Čimbenici koji se odnose na roditelje

Način na koji se roditelji nose sa svojom rastavom također utječe na dijete. Novonastala, stresna situacija može utjecati na stil roditeljstva. Također, sukobi koji se nastavljaju i nakon što se roditelji rastave utječu na dječju prilagodbu i dobrobit.

5.2.1. Prilagodba roditelja/skrbnika na rastavu

Rastava braka interferira s psihološkim zdravljem roditelja i mogućom smanjenom efektivnosti roditeljstva kod roditelja s kojim dijete živi. Odmah poslije rastave, roditelj s kojim dijete živi često pokazuje simptome depresije i anksioznosti. Smanjena emocionalna dobrobit samohranog roditelja može pogoršati njegov stil odgoja djeteta (Amato, 1994).

Hetherington i sur. (1989; prema Amato, 1994) pronašli su da su, tijekom prve godine nakon odvajanja, neki samohrani roditelji nešto manje nježni prema svojoj djeci, imaju manje zahtjeva, manje ih nadziru, više ih kažnjavaju i manje su konzistentni u discipliniranju. Također, istraživanja su pokazala da kada samohrani roditelji imaju dobru potporu svoje okoline, njihova djeca imaju manje poteškoća.

Općenito, djeca imaju veću razinu dobrobiti kada im je roditelj s kojim žive privrženiji, nježniji, pruža im prikladan nadzor, provodi umjeren stupanj kontrole, daje objašnjenja za pravila kojih se dijete treba držati, izbjegava strogu disciplinu i kada je konzistentan u "doziranju" kazne (Amato, 1994).

5.2.2. Konflikt među roditeljima

Dom obilježen visokim razinama neslaganja predstavlja problematično okruženje za dječji razvoj i dobrobit. Biti svjedok stalnim konfliktima roditelja, stresor je za dijete. Dodatno, u tako visokokonfliktnim obiteljima dijete nema priliku naučiti alternativne načine rješavanja sukoba i neslaganja, kao što su pregovaranje i stvaranje kompromisa. Nemogućnost stjecanja tih socijalnih vještina može interferirati s djetetovom sposobnošću stvaranja i održavanja prijateljstva te smanjenom razinom dobrobiti u aspektu socijalnih odnosa. Čini se mogućim da mnogi od problema uočenih kod djece rastavljenih roditelja

proizlazi iz konflikata među roditeljima koji prethode i koji se nastavljaju nakon razvoda braka.

Djeca iz jednoroditeljskih obitelji mogu pokazati poboljšanja u dobrobiti nakon razvoda ako ono predstavlja bijeg iz disfunkcionalnog obiteljskog okruženja (Amato, 1994). U prosjeku, za djecu koja žive u visokokonfliktnim obiteljima, pogodnije je da se roditelji rastave (u usporedbi s onima čiji roditelji ostaju u braku i gdje se nastavlja visokokonfliktni odnos – ta se djeca ponekad i nadaju da će se roditelji odlučiti razvesti). To nije slučaj kod djece čiji su roditelji u niskokonfliktnom odnosu, ali rastavljeni. Ta djeca u mnogim istraživanjima pokazuju nižu razinu dobrobiti nego ona djeca čiji roditelji ostaju zajedno usprkos čestim konfliktima. Čini se da ta djeca nisu svjesna koliko su im roditelji nesretni i otkriće da se njihovi roditelji rastaju može biti užasavajuće. Važno je naglasiti da različita djeca mogu imati različite percepcije braka svojih roditelja i da rastava može biti teška u svakoj situaciji (Hawkins i Fackrell, 2009).

5.3. Čimbenici vezani za odnos roditelja i djeteta

I majke i očevi smatraju se važnim izvorima praktične pomoći, emocionalne potpore, zaštite, vođenja i nadgledanja djeteta. Rastava obično rezultira odlaskom jednog roditelja – najčešće oca – iz domaćinstva. S vremenom, kvantiteta i kvaliteta kontakta između djeteta i odsutnog roditelja često se smanjuje i to rezultira smanjenim razinama dobrobiti njihove djece u usporedbi s djecom čiji roditelji nisu rastavljeni.

Odsutnost roditelja iz bilo kojeg razloga problematična je za dijete. Studije su pokazale da djeca koja imaju nekog odraslog (bake, tete i sl.) koji "nadopunjuje" odsutnost jednog roditelja, imaju više razine dobrobiti nego djeca koja nemaju zamjenu za odsutnog roditelja. Bliske veze (osjećaj sigurnosti, povjerenje, prisnost, podrška, razumijevanje) s oba roditelja povezane su s pozitivnom prilagodbom djeteta nakon rastave. Jedina okolnost kada česti posjeti odsutnog roditelja ne proizvode pozitivnu prilagodbu djece je kod visokokonfliktnog odnosa među roditeljima. Tada česti susreti s odsutnim roditeljem mogu učiniti više štete nego koristi (Hawkins i Fackrell, 2009).

6. Povećanje razine dobrobiti kod djece rastavljenih roditelja

Briga za dobrobit djece rastavljenih roditelja vodi razmatranju kako različite intervencije mogu smanjiti rizik mogućih problema za njih. Najčešće intervencije uključuju

smanjivanje stope razvoda, zajedničko skrbništvo, alimentacija, unaprijeđivanje samoeffikasnosti samohranih roditelja i sl.

6.1. Smanjivanje stope razvoda

Postavlja se pitanje bi li smanjivanje stope razvoda koristeći razna sudska pravila dovelo do poboljšanja dobrobiti djece – nekoliko razmišljanja govore da to ne bi bilo tako. Iz dječje perspektive, odvajanje roditelja nije ništa bolje od rastave roditelja, a kada bi se, recimo, sudski sustav promijenio i učinio rastavu roditelja tehnički težom, to bi vjerojatno povećalo proporciju djece koja žive u odvojenim, ali nerastavljenim obiteljima i količinu konflikata među njihovim roditeljima (Amato, 1994).

6.2. Zajedničko skrbništvo

Zajedničko fizičko skrbništvo pruža legalna prava i obveze za oba roditelja i osigurava djeci jednaku proporciju vremena provedenog s oba roditelja. Zajedničko legalno skrbništvo je učestalije. Ono pruža legalna prava i obveze obama roditeljima, ali dijete živi samo s jednim roditeljem (Maccoby i Mnookin, 1992). Ono može biti korisno jer oba roditelja ostaju uključena u djetetov život što može dovesti do boljih odnosa s oba roditelja, a tako i do sigurnosti u stvaranje osobnih intimnih veza, što bi sve rezultiralo povećanjem dobrobiti tog djeteta. Neka istraživanja to i potvrđuju – djeca iz zajedničkog fizičkog skrbništva bolje su prilagođena nego djeca iz drugačijih skrbništva (Buchanan, Maccoby i Dornbusch, 1985; prema Amato, 1994). S druge strane, djeci bi više štetilo zajedničko fizičko skrbništvo ako su roditelji u visokokonfliktnom odnosu (Buchanan, Maccoby i Dornbusch, 1985; prema Amato, 1994). Roditelji koji sami zadraže zajedničko fizičko skrbništvo često su bolje obrazovani, imaju veće prihode, manje su neprijateljski raspoloženi i sl. (Maccoby i Mnookin, 1992; prema Amato, 1994). Same te osobine roditelja i njihovih međusobnih odnosa vjerojatno će doprinijeti većoj dobrobiti djece nego da je obratno.

6.3. Alimentacija

Alimentacija može smanjiti stres majki i poboljšati njeno roditeljsko funkcioniranje što ima pogodne posljedice za djetetovu dobrobit. Konzistentno s tim pogledom, dvije studije pokazale su da je redovito primanje alimentacije negativno povezano s ponašajnim problemima i pozitivno povezano s akademskim uspjehom djece. Neka istraživanja pokazala su da očevi koji plaćaju alimentaciju, imaju češće susrete s djecom i sudjeluju u donošenju

odluka važnim za dijete (Seltzer, Bianchi, 1989; prema Amato, 1994). Tako djeca imaju bolju dobrobit što se tiče financija, ali i odnosa.

6.4. Osnažujuće karakteristike djeteta

Djeca koja su inteligentna, samostalna, zrela, koja imaju visoko samopouzdanje i koja su uspješna bolje se prilagođavaju rastavi roditelja nego ona djeca koja ne posjeduju te karakteristike. Djeca s "pozitivnijim" karakteristikama češće koriste vještine suočavanja kao što je rješavanje problema ili traženje društvene potpore i manje je vjerojatno da će kriviti sebe za razvod. Te spoznaje mogu se upotrijebiti za povećanje razine dobrobiti kod djece – mogu se uspostaviti programi koji bi razvijali vještine suočavanja kod djece. Recimo, program razvijanja komunikacijskih vještina kako bi na učinkovitiji način izrazili svoje emocije i mišljenja. Uključivanjem u takve programe, djeca bi mogla naučiti da imaju pravo izraziti svoje želje i potrebe za bliskošću te na taj način popraviti možda narušene odnose s jednim ili oba roditelja na način da se problemi rješavaju na konstruktivniji način.

6.5. Društvena potpora

Ovaj zaštitnički faktor može doći iz raznih izvora, uključujući brata/sestru, baku i djeda, odnose izvan obitelji, prijatelje, vršnjačke grupe i sl. Djeca koja imaju veći broj bliskih odnosa i koja se imaju kome povjeriti, imaju i više razine dobrobiti (Portnoy, 2007).

7. Zaključak

Rastava roditelja u današnje vrijeme sve je češća, a najčešće uključuje i djecu koja njome mogu biti teško pogođena. Ona su pod povećanim rizikom psiholoških, ponašajnih, socijalnih, financijskih i obrazovnih problema. Bez obzira na njihovu mogućnost prilagodbe, koja se razlikuje od djeteta do djeteta, sva djeca čiji se roditelji rastanu pogođena su tom rastavom. Vjerojatno sva djeca tijekom rastave doživljavaju kratkoročne utjecaje te rastave – tugu, srdžbu, bespomoćnost, osjećaj krivnje i manje vrijednosti. Razina njihove dobrobiti zbog rastave se smanjuje, a često se ti kratkoročni efekti mogu pretvoriti u dugoročne posljedice po dijete. Ono može imati problema u kasnijem životu na nekom od aspekata dobrobiti. Budući da su ti aspekti povezani, obično poteškoće u jednom aspektu "vuku" za sobom i posljedice u drugome. Mogućnost prilagodbe ipak ovisi i o ličnosti samog djeteta; ne reagiraju sva djeca jednako na sve situacije, pa tako ni na stresne kao što je rastava roditelja. Neka neće imati značajne posljedice jer im njihova ličnost omogućava bržu i lakšu prilagodbu koja ne rezultira nižom razinom njihove dobrobiti. Pomoći još može i socijalna potpora,

redovan kontakt s oba roditelja u kojem će dijete ipak moći razvijati svoje socijalne vještine. Također, ako roditelji nisu u konfliktu, dijete će moći učiti po modelu kako rješavati probleme i dogovarati se na miran način. Redovnim plaćanjem alimentacije odsutan će roditelj djetetu slati poruku da mu je stalo, a i dijete će imati koristi od toga u obrazovnom smislu. Plaćanje alimentacije na neki je način oblik pasivne uključenosti u djetetov život, dok je redoviti kontakt više oblik aktivne uključenosti koji djetetu i odsutnom roditelju daje mogućnost daljnjeg razvoja njihovog odnosa i bliskosti te šalje poruku djetetu da je odsutni roditelj i dalje bliska osoba u koju se može pouzdati.

Konačno, iako je rastava roditelja stresan događaj za dijete u kojem se razina dobrobiti uvijek, ako ne dugoročno, kod neke djece barem kratkoročno, smanjuje, ona se može održati na stabilnoj razini adekvatnim odgojnim pristupom i potporom. Zbog toga su potrebna sva znanja o tome što rastava roditelja zapravo "čini" djeci kako bi im se moglo pomoći u prilagodbi na nju, a time povećati i zadržati razinu djetetove dobrobiti stabilnom.

Literatura

- Afifi, T., Boman, J., Fleischer, W. i Sareen, J. (2009). The relationship between child abuse, parental divorce, and lifetime mental disorders and suicidality in a nationally representative adult sample. *Child Abuse and Neglect*, 33, 139-147.
- Amato, P.R. i Sobolewski, J.M. (2001). The Effects of Divorce on Marital Discord on Adult Children's Psychological Well-Being. *American Sociological Review*, 66(6), 900-921.
- Amato, P. (2000). The Consequences of divorce for adults and children, *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Amato, P.R. (1994). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents' Divorce. *The Future of Children*, 4, 143-164.
- Amato, P. R. i Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Amato, P.R. (1987). Family Processes in one-parent, stepparent and intact families: The child's point of view. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 327-337.
- Anda, R.F., Chapman, D.P., Felitti, V., Edwards, V., Williamson, D.F., Croft, J.B. i Giles, W.H. (2002). Adverse Childhood Experiences and Risk of Paternity in Teen Pregnancy. *Obstetrics and Gynecology*, 100, 37-45.
- Angel, R. i Worobey, J.L. (1988). Single motherhood and children's health. *Journal of Health and Social Behavior*, 29, 38-52.
- Breen, D. i Crosbie-Burnett, M. (1993). Moral dilemmas of early adolescents of divorce: A quantitative and qualitative analysis. *Journal of Early Adolescence*, 13(2), 168-182.
- Brown, T., Frederico, M. i Hewitt, L. (2001). The Child Abuse and Divorce Myth. *Child Abuse Review*, 10, 113-124.
- Cunningham, M. i Thornton, A. (2005). The Influences of Parents' and Offsprings' Experience with Cohabitation, Marriage and Divorce on Attitudes toward Divorce in Young Adulthood. *Journal of Divorce and Remarriage*, 44(1/2), 119-144.
- Čudina-Obradović i M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Ellis, B.J., Bates, J.E., Dodge, K.A., Fergusson, D.M., Horwood, J., Pettit, G.S. i Woodward, L. (2003). Does Father Absence Place Daughters at Special Risk for Early Sexual Activity and Teenage Pregnancy? *Child Development*, 74(3), 810-811.

- Fagan, P.F., Churchill, A. (2012). *The Effects of Divorce on Children*. Washington: Marriage – Marriage & Religion Research Institute.
- Hawkins, A.J. i Fackrell, T.A. (2009). *Should I Keep Trying to Work It Out? A Guidebook for Individuals and Couples at the Crossroads of Divorce (And Before)*. Salt Lake City: Utah Commission on Marriage.
- Kagan, J. (2005). *Temperament*. Harvard University Press: Encyclopedia on Early Childhood Development.
- Kahneman, D., Diener, E. i Schwartz, N. (2003). *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. New York: Russell Sage Foundation Publications.
- Kim-Prieto, C., Diener, E., Tamir, M., Scollon, C. i Diener, M. (2005). Integrating the diverse definitions of happiness: A time-sequential framework of subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 6, 261-300.
- Lamb, M.E., Sternberg, K.J. i Thompson, R.A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behaviour, development and adjustment. *Family and Conciliation Courts Review*, 35(4), 393-404.
- Lauer, R. H. i Lauer, J. C. (1994). *Marriage and family: The quest for intimacy*. Madison: Brown & Benchmark.
- Lengua, L.J., Wolchik, S.A., Sandler, I.N. i West, S.G. (2000). The Additive and Interactive Effects of Parenting and Temperament in Predicting Adjustment Problems of Children of Divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(2), 232-244.
- Lucas, R.E., Clark, A.E., Georgellis, Y. i Diener, E. (2003). Reexamining adaptation and the set-point model of happiness: Reactions to changes in marital status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 527-539.
- Lykken, D. i Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 7(3), 186-189.
- Martinčić, P. (2005). *Prilagodba djece na razvod roditelja*. Neobjavljeni diplomski rad. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Miljković, D. (2013). Zdravlje i subjektivna dobrobit. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 7, 223-237.
- Portnoy, S.M. (2007). The Psychology of Divorce: A Lawyer's Primer, Part 2: The Effects of Divorce on Children. *American Journal of Family Law*, 21(4), 126-134
- Potter, D. (2010). Psychosocial Well-Being and the Relationship between Divorce and Children's Academic Achievement. *Journal of Marriage and the Family*, 72(4), 933-946.

- Rath, T. i Harter, J. (2010). *Wellbeing: The Five Essential Elements*. New York: Gallup Press.
- Risch, S., Jodl, K.M. i Eccles, J.S. (2004). Role of the Father-Adolescent Relationship in Shaping Adolescents' Attitudes Toward Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 66, 46-58.
- Sobolewski, J.M. i Amato, P.R. (2007). Parents' Discord and Divorce, Parent-Child Relationships and Subjective Well-Being in Early Adulthood: Is Feeling Close to Two Parents Always Better than Feeling Close to One? *Social Forces*, 85(3), 1103-1124.
- Spruijt, E. i Duindam, V. (2005). Problem Behaviour of Boys and Young Men after Parental Divorce in the Netherlands. *Journal of Divorce and Remarriage*, 43, 141-156.
- Spruijt, E. i Iedema, I. (1998). Well-being of Youngsters of Divorce without contact with Nonresident Parents in the Netherlands. *Journal of Comparative Family Studies*, 29, 517-531.
- StØrksen, I., Røysamb, E., Holmen, T.L. i Tambs, K. (2006). Adolescents adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 75-84.
- Wallerstein, J. i Blakeslee, S. (2003). *What about the kids? Raising Your Children Before, During and After Divorce*. New York: Hyperion.
- Wallerstein, J.S. (1985). Children of divorce: Preliminary report of a ten-year follow-up of older children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24(5), 545-553.
- Wallerstein, J. i Kelly, J. (1980). *Surviving the break-up: how children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books, Inc.
- Weigel, D. J. (2007). Parental Divorce and the Types of Commitment-Related Messages People Gain from Their Families of Origin. *Journal of Divorce and Remarriage*, 47(1/2), 15-32.
- Whitbeck, L.B., Simons, R.L. i Kao, M.Y. (1994). The Effects of Divorced Mother's Dating Behaviors and Sexual Attitudes on the Sexual Attitudes and Behaviors of Their Adolescent Children. *Journal of Marriage and Family*, 56(1). 615-621.
- Xu, A., Zhang, J. i Xia, Y.R. (2007). Impact of Parents' Divorce on Chinese Children: A Model with Academic Performance as a Mediator. *Marriage & Family Review*, 42(3), 91-119.
- Zill, N., Morrison, D.R. i Coiro, M.J. (1993). Long-term Effects of Parental Divorce on Parent-child Relationships, Adjustment, and Achievement in Young Adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7 (1), 91-103.